

Takehiro Okabe

Heimoaatteen ja Suur-Suomen kaikuja

Suomalais-neuvostoliittolainen kiista Kalevalasta 1944–1952

Tarkastelen artikkelissani Kalevalasta, Elias Lönnrotista ja suomalais-karjalaisesta heimosukulaisuudesta toisen maailmansodan jälkeen käytyä dialogia. Keskusteluun osallistuivat sekä suomalaiset että neuvostoliittolaiset tutkijat. Kysymys siitä, mikä oli Kalevalan ja sen aineistona olevien kansanrunojen olemus ja syntyhistoria, kosketti käsityksiä suomalaisuudesta ja karjalaisuudesta. Sekä Suomessa että Neuvosto-Karjalassa uusi sodanjälkeinen tilanne pakotti arvioimaan uudelleen aiempien vuosien kiihkeitä tulkintoja Kalevalasta sekä tulkintojen kansallispoliittisia merkityksiä. Tarkastelun keskiössä ovat Kalevalan ja itämerensuomalaisten kulttuurien tutkijat Suomessa ja Neuvostoliitossa: erityisesti kirjallisuudentutkija Väinö Kaukonen, kansanrunouden tutkijat Martti Haavio ja Matti Kuusi sekä neuvostokarjalainen kielen ja kansanrunouden tutkija Viktor Jevsejev.

Suomalaisessa historiankirjoituksessa vuotta 1944 on pidetty murroskohtana ja niin sanotun toisen tasavallan alkupisteenä. Väli rauhaan päättynyt hävitty sota lopetti nopeasti aiemman keskustelun heimoaatteesta, Suur-Suomesta sekä itämerensuomalaisten ja suomensukuisten kansojen asemasta Neuvostoliitossa, kun suomalaiset keskittyivät oman itsenäisyytensä säilyttämiseen ja ystävällismielisten suhteiden

rakentamiseen Neuvostoliiton kanssa. Tilannetta leimasi myös Neuvostoliiton ja sen suomalaisten tukijoiden paheksunta sotienvälisen ”valkoisen Suomen” ajatusmaailmaa kohtaan sekä jatkuva varuillaanolo, jotta vanhat ”neuvostovastaisiksi” tulkittavat ajattelutavat eivät heräisi uudelleen.

Neuvostoliiton hajoaminen 1990-luvulla mahdollisti sotienjälkeisen ajan ja ”vaaran vuosien” poliittisten, taloudellisten ja kulttuuristen suhteiden kriittisen uudelleentarkastelun. Viime vuosina tutkimus on kohdistunut arkielämän ja tavallisten ihmisten historiaan kokemuksen, tunteiden ja muistin näkökulmista sekä haastanut sotienjälkeisten vuosien historiankirjoituksen vahvaa kansallista kehystä. Tästä huolimatta uudetkin lähestymistavat ovat pääosin pitäytyneet Suomen valtiorajojen määrittämisen kansallisen tulkintakehyksen sisällä.

Ville Kivimäen ja Kirsi-Maria Hytösen toimittamassa teoksessa on käsitelty ”tavallisten” suomalaisten kokemuksia sodanjälkeisistä alkuvuosista, ja Antero Holmilan teos on laajentanut tätä näkökulmaa koko kylmän sodan vuosiin.¹ Aapo Roselius ja Tuomas Tepora ovat tuoneet esille ruotsinkielisen vähemmistön ja karjalaisevakkojen välisiä jakolinjoja ja keskinäistä lähenytymistä sotien jälkeen,² kun taas Simo Mikkonen ja Pia Koivunen ovat korostaneet Suomen ja Neu-

1. Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Vastapaino 2015; Antero Holmila, *Suomalaisten kylmä sota*. Atena 2023.

2. Aapo Roselius & Tuomas Tepora, *Muukalaisten invaasio. Siirtoväki Suomen ruotsinkielisillä alueilla 1940–1950*. S&S 2020.

vostoliiton välisen suhteen yllirajaisuutta sekä analysoineet vähälle huomiolle jääneitä vuorovaikutuksen muotoja Suomen, Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden välillä.³ Uusista näkökulmista huolimatta viimeaikaisetkin tutkimukset ovat ymmärrettävästi korostaneet katkosta vuosina 1944–1945, eivätkä ne ole ottaneet riittävästi huomioon sotienvälisen ja sotienjälkeisen ajan välisiä jatkumaita. Suomalaisen kansakuntakokemuksen kannalta keskeisen mahdollisuuden jatkuvuuden tai murroksen tarkastelulle tarjoavat Karjala ja Kalevala, jotka olivat tunteita herättäviä julkisia keskustelunaiheita ennen toista maailmansotaa, sen aikana sekä vähemmässä määrin myös sodan jälkeen.

Karjalan ja Kalevalan erityinen merkitys suomalaiselle kansakuntakokemukselle liittyy siihen, kuinka suomalaisuutta on rakennettu ja määritelty Elias Lönnrotin kokoaman kansalliseepoksen, sen pohjana olevan kansanrunouden sekä heimoajattelun kautta. Folkloristiikan tutkijat ovat keskustelleet intensiivisesti Kalevalan aitoudesta eepoksena eli Kalevalan ja muun kansanperinteen välisestä suhteesta, mutta Kalevalan roolista poliittisessa ja ideologisessa heimoaatteessa ei toisen maailmansodan jälkeen juurikaan tehty tutkimusta.⁴ Poikkeuksena voidaan pitää yhdysvaltalaista kansanrunouden tutkijaa William A. Wilsonia, joka tarkasteli suomalaisen Kalevala-tutkimuksen sekä Suur-Suomi-ideologian ja

politiikan arkaluontoista suhdetta ennen toista maailmansotaa ja sodan aikana. Wilsonin kriittisiä näkemyksiä Kalevala-tutkijoista ja heidän toiminnastaan ei hyväksytty suomalaisten kansanrunouden tutkijoiden piirissä vuosikymmeniin,⁵ mutta ne ovat sittemmin innostaneet etenkin historian tutkijoita tarkastelemaan Kalevalan ja kansanrunouden poliittis-ideologisia ulottuvuuksia.⁶

Ideologiaa, politiikkaa ja kansanrunoutta koskevan keskustelun ohella viimeaikainen kolonialismikeskustelu on avannut uusia näkökulmia Kalevala-kiistaan. Kalevala suomalaisena kansalliseepoksena on kohdannut kritiikkiä Suomen karjalankielisiltä karjalaisilta, jotka ovat luonnehtineet Kalevalaa karjalaiseksi eepokseksi ja haastaneet kansallisen kulttuurisen yhtenäisyyden.⁷ Kun Euroopan komissio myönsi Kalevalalle Euroopan kulttuuriperintötunnuksen vuonna 2024, Kalevalaseuran tiedotteessa kuvailtiin, kuinka karjalaiseen ja suomalaiseen perinteeseen pohjautuva Kalevala ”edustaa jatkuvasti ajassa muuttuvaa, moninaisille tulkinnoille avointa karjalaista ja suomalaista kulttuuriperintöä”.⁸ Kiinnostus Suomen karjalaisuutta kohtaan on näkynyt myös viimeaikaisessa tutkimuksessa, kuten Anneli Sarhimaan urauurtavassa teoksessa.⁹ Kysymys Kalevalan ”omistamisesta” – tai yhteisomistuksesta – oli akuutti jo toisen maailmansodan jälkeen, kun keskusteltiin sen luon-

3. Simo Mikkonen, *”Te olette valloittaneet meidät!” Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*. SKS 2019; Pia Koi-vunen & Simo Mikkonen, Kulttuuridiplomatian näkökulma kylmään sotaan. *Historiallinen Aikakauskirja* 120 (2022), 133–140.

4. Kiistasta Kalevalan aitoudesta eepoksena ks. Pertti Anttonen, The Kalevala and the Authenticity Debate. Teoksessa János M. Bak et al. (toim.) *Manufacturing A Past for the Present. Forgery and Authenticity in Medievalist Texts and Objects in Nineteenth-Century Europe*. Brill 2015, 56–80.

5. William A. Wilson, *Folklore and Nationalism in Modern Finland*. Indiana University Press 1976. Suomenkielinen käännös (William A. Wilson, *Kalevala ja kansallisuusaate*. Työväen Sivistysliitto 1985) julkaistiin lähes kymmenen vuotta myöhemmin. *Kalevalan kulttuurihistoria* (2008) sisälsi hänen artikkelinsa Kalevala-juhlista; William A. Wilson, Sata vuotta Kalevalan juhlintaa. Teoksessa Ulla Pielä, Seppo Knuuttila & Pekka Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. SKS 2008, 224–239. Wilsonin työn vastaanotosta Suomessa ks. Pekka Hakamies, Suomalaisen folkloristiikan ideologisen reflektion alkua. William A. Wilsonin teoksen Kalevala ja kansallisuusaate vastaanotto Suomessa. Teoksessa Niina Hämäläinen & Petja Kauppi (toim.) *Paradigma. Näkökulmia tieteen periaatteisiin ja käsitteisiin*. Kalevalaseuran vuosikirja 100. SKS 2021, 113–131.

6. Derek Fewster, *Vision of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. SKS 2006; Kristiina Kal-leinen, *Kansallisen tieteen ja taiteen puolesta. Kalevalaseura 1911–2011*. SKS 2011. Irma Sulkusen ja Kai Häggmanin SKS:n historiaa käsittelevässä trilogiassa on käsitelty myös Kalevala-kiistaa. Irma Sulkunen, *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. SKS 2004; Kai Häggman, *Sanon talossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1890-luvulta talvisotaan*. SKS 2012; Kai Häggman, *Pieni kansa, pitkä muisti. SKS talvisodasta 2000-luvulle*. SKS 2015.

7. Esimerkiksi karjalaisen aktivistin Tuomo Kondien haastattelu YLE:ssä, <https://yle.fi/a/3-10786073> (29.6.2024).

8. ”Euroopan kulttuuriperintötunnus. Kalevala, elävä eepos”, <https://kalevalaseura.fi/kalevala-ehl/> (29.6.2024).

9. Anneli Sarhima, *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. SKS 2017. Ks. myös Kati Kallion blogikirjoitukset SKS:n sivuilla suomenkarjalaisilta tullee kritiikistä ja selitykset Suomen karjalaisten historiasta ja kielestä, <https://www.finlit.fi/ajankohtaista/blogi/karjalaisuus-suomalaisuus-ja-kalevala-i-karjalaiset/> (29.6.2024).

teesta suomalaisena, karjalaisena tai suomalais-karjalaisena kulttuuriperintönä.

Edellä mainituissa suomalaisissa Kalevalaa käsittelevissä teoksissa ei ole huomioitu neuvostoliittolaisia, venäläisiä tai Venäjän karjalaisten näkemyksiä Kalevalasta, eikä Kalevalaan liittyviä kiistoja Suomen ja Venäjän (Neuvostoliiton) välillä.¹⁰ Myös Wilsonin teokset jättivät huomiotta neuvostoliittolaisen Kalevala-keskustelun lukuun ottamatta Yrjö Sirolan ja Otto Wille Kuusisen esittämiä argumentteja. Joonas Aholan tuoreet tutkimukset ovat ensimmäisiä neuvostoliittolaista Kalevala-runoutta ja runonlaulajia käsitteleviä tutkimuksia, mutta ne keskittyvät Kalevala-mittaan pohjautuneeseen uuteen kansanrunouteen, eivät poliittisiin ja ideologisiin kiistoihin Kalevalasta ja kansanrunoudesta Suomen ja Neuvostoliiton välillä.¹¹

Ottaen huomioon nämä historiografiset puutteet tutkimuksessa tarkastelen artikkelissani suomalaisia sekä suomalais-neuvostoliittolaisia kiistoja Kalevalasta ja heimoaatteesta välittömästi toisen maailmansodan jälkeen. Erityisenä huomion kohteenani on, kuinka ja millaista ajatusta suomalaisesta kansakunnasta kiistoissa muotoiltiin, ja kuinka kiistat vaikuttivat suomalaisen kansakuntakokemuksen jatkuvuuteen ja murrokseen uudessa poliittisessa ja maantieteellisessä tilanteessa. Kuten Wilsonin urauurtavat teokset ovat osoittaneet, vuoden 1949 Uuden Kalevalan satavuotisjuhliin johtaneessa keskustelussa sodanjälkeiseksi kansalliseksi symboliksi nostettiin Elias Lönnrot, eikä niinkään Kalevalan eepisiä sankareita, runoja ja laulajia, jotka olivat

olleet pääroolissa vuoden 1935 Vanhan Kalevalan juhluvuonna. Kuten väitöskirjani ja muut tutkimukset osoittavat, neuvostoliittolaiset keskustelivat vakavasti Kalevalasta ja Elias Lönnrotista tutkimalla myös Suomessa käytyä keskustelua.¹² Esitän artikkelissani, että sodanjälkeistä käsitystä "eletystä kansakunnasta" artikuloitiin suomalaisen ja neuvostoliittolaisen poliittisen ja akateemisen eliitin dialogissa Kalevalasta, Elias Lönnrotista ja heimoaatteesta.¹³

Suomen ja Neuvostoliiton välisen dialogin korostamisessa on tutkimukselle kaksi etua. Vaikka Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli monia eroja, artikkelini tarkastelemat toimijat jakoivat kokemuksen (joko punaisesta tai valkoisesta) heimoaatteesta ja Suur-Suomi-ideologiasta Kalevala-tuntemuksensa ohella. Kalevala ja siihen liittyvät kiistat tulivat Neuvostoliittoon Suomessa nuoruutensa viettäneiden punasuomalaisten mukana. He olivat luomassa Neuvosto-Karjalan neuvostosuomalaista kulttuuria ja kuuluivat alueen tieteen ja intelligentsian ydinjoukkoon. Suurin osa heistä menehtyi Stalinin vainoissa, mutta heidän seuraajansa jatkoivat Kalevalaan liittyvää keskustelua.¹⁴ Suomalaistutkijoiden neuvostoliittolaisten kollegoidensa kanssa käymä dialogi Kalevalasta tuo esille, kuinka suomalaiset hahmottivat sodanjälkeisen kansakuntansa rajoja.

Kiinnittämällä huomiota Kalevalaan ja heimoaateeseen on myös mahdollista tutkia, miten Suomi vaikutti Neuvostoliittoon. Useimmissa tutkimuksissa sodanjälkeinen Suomi on nähty Neuvostoliiton politiikan passiivisena kohteena. Lähtökohtana on, että Suomen oli pienenä kan-

10. Esimerkiksi Eija Stark on kuvaillut, että Neuvostoliitolle suomalainen kansanrunoudentutkimus oli kylmän sodan alkuvuosina "luultavasti epäilyttävää tiedettä", mikä on ristiriidassa oman artikkelini argumentin kanssa. Eija Stark, Was Folklore Studies Finlandized? Changing Scholarly Trends in Finnish Folklore Studies in the Cold War. *Cultural Analysis* 19 (2021), 62.
11. Joonas Ahola, Kalevalan neuvostokankahilta. Uusaiheinen perinne ja folkloren määritelmä. Teoksessa Niina Hämäläinen & Lotte Tarkka (toim.) *Kaanon ja marginaali. Kulttuuriperinnön vaiennetut äänet*. Kalevalaseuran vuosikirja 101. SKS 2022, 133–157; Joonas Ahola, *Neuvostokalevalainen runous. Perinne ja propaganda Neuvosto-Karjalassa 1937–1963*. Karjalan sivistysseura 2023.
12. Takehiro Okabe, *Taming Greater Finland. Pan-Finnism, the Soviet-Finnish Kalevala Controversy, and the Karelo-Finnish Soviet Republic, 1940–1956*. Suomen tiedeseura 2024 (<https://helda.helsinki.fi/items/ecb6cc18-24de-4b32-b244-5fadbbec0f8b>). Aiemmissa artikkeleissani on käsitelty tätä sodanjälkeistä kiistaa Kalevalasta. Ks. Takehiro Okabe, Negotiating Elias Lönnrot. Shared Soviet-Finnish National Symbol Articulated and Blurred, 1945–1952. *Nordic Historical Review* 19 (2014), 129–149; Takehiro Okabe, Kalevala ja Geser Stalinin Neuvostoliitossa. *Idäntutkimus* 4 (2015), 17–27.
13. Olen omaksunut "eletyn kansakunnan" käsitteen teoksesta Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki ja Tanja Vahtikari, Lived Nation. Histories of Experience and Emotion in Understanding Nationalism. Teoksessa Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki ja Tanja Vahtikari (toim.) *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Palgrave Macmillan 2021, 1–28.
14. Wilson 1976; Kari Sallamaa, Kalevala Marxin valossa ja varjossa. Teoksessa Piela, Knuuttila & Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. SKS 2008, 252–269.

sallisvaltiona sopeuduttava Neuvostoliiton moni-kansallisen imperiumin etuihin ja vaatimuksiin. Kalevala-tutkimuksen sekä suomalais-ugrilaisten kulttuurien tutkimuksen saroilla suomalaiset olivat kuitenkin neuvostoliittolaisia kollegoitaan aktiivisempia, mikä pakotti Neuvostoliiton reagoimaan. Neuvostoliitto pyrki osoittamaan oman tutkimuksensa yliveraisuuden mutta myös houkuttelemaan suomalaista akateemista eliittiä vuorovaikutukseen Neuvostoliiton suomalais-ugrilaisten kansojen ja kulttuurien kanssa. Jos suomalainen nationalismi toisen maailmansodan jälkeen oli "rauhottunut" ja "viilentynyt" verrattuna sotaan edeltävään aikaan,¹⁵ oli Kalevalastakin mahdollista neuvotella suomalaisten ja neuvostoliittolaisten välillä eri tavoin kuin kuuman, poliittisen heimoaateen värittämän nationalismin aikana. Tutkimalla Kalevala-keskustelun ylijärjestyksen dialogisuutta on mahdollista tarkastella sekä heimoaateen jatkuvuutta että sen muuntumista toisen maailmansodan jälkeen.

Hyödynnän artikkelissani sekä venäläisiä että suomalaisia arkistoasiakirjoja. Tarkastelun keskiössä on henkilöiden ja instituutioiden, kuten Suomi-Neuvostoliitto-Seuran, Suomen opetusministeriön alaisen Neuvostoliittoinstituutin, Neuvostoliiton ulkomaisten kulttuurisuhteiden seuran (VOKS), Neuvostoliiton tiedeakatemian, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Kalevalaseuran välinen kirjeenvaihto, sillä yksityishenkilöiden kirjeenvaihto oli käytännössä mahdotonta Suomen ja Neuvostoliiton välillä sodanjälkeisinä vuosina. Kalevala-tutkijoiden välisen dialogin rekonstruointi on kuitenkin mahdollista analysoimalla tieteellisiä julkaisuja, sanoma- ja aikakauslehtiä, festivaalimateriaaleja ja muistelmia.

Kalevala ja heimoaate Suomessa ja Neuvostoliitossa ennen toista maailmansotaa

Elias Lönnrot kokosi ja toimitti Suomen kansalliseepoksena pidetyn Kalevalan Suomen ja Venäjän

Karjalasta sekä Inkeristä kerättyjen kansanrunojen pohjalta. Luomisprosessin aikana Lönnrot muokkasi alkuperäisiä runoja ja loi jopa täysin uusia säkeitä tehdäkseen teoksesta houkuttelevan aikalaishenkilöille. Lönnrot oli päättänyt luoda suomalaisen kansalliseepoksen suomen kielellä, jonka kirjakieltä hän samaan aikaan kehitti.¹⁶ Vaikka Kalevala otettiin innostuneesti vastaan fennomaanisen älymystön keskuudessa, herätti teos välittömästi myös kiistoja: olivatko Kalevalassa esiintyvät kansanrunot runonlaulajien sukupolvilta toisille periytyneitä "aitoja" runoja vai Lönnrotin itsensä luomia? Entä keitä olivat Kalevalan sankarit, ja missä kansanrunot olivat alun perin syntyneet? Kiistat linkittyivät myös kielikysymykseen, sillä ruotsinmieliset intellektuellit ja opiskelijat hylkäsivät Kalevalan "turaanilais-aasialaistaisena", kun taas fennomaanit näkivät Kalevalan aitona suomalaisena kansalliseepoksena, eivätkä Lönnrotin luomuksena. Kiista siirtyi uuteen vaiheeseen, kun Julius ja Kaarle Krohn laativat teorian kansanrunojen vaelluksesta lännestä itään ja asettivat Kalevalan runojen alkuperän länsimaiseen, germaaniseen maailmaan, mikä aiheutti kiivaan vastalauseen laulujen itäiseen, karjalaisperäiseen alkuperään uskovilta tutkijoilta kuten August Ahlqvistilta.¹⁷ Käsitykset kansanrunojen alkukodin sijainnista liittyivät erilaisiin tapoihin määrittellä suomalaisuutta ja suomalaisen kansakunnan "läntistä" tai "itäistä" olemusta.

Kalevala ja tieto muista itämerensuomalaisista ja suomalais-ugrilaista kansoista edistivät suomalaisen heimoaateen syntyä.¹⁸ Zacharias Topelius esitti vuonna 1844 Suomen kansan kaikkien itämerensuomalaisten kansojen kulttuurisena isoveljenä.¹⁹ Myös fennomaaniälymystö, muun muassa Lönnrot ja Ahlqvist, korostivat suomalaisvirolaista veljeyttä, minkä ilmentymänä nähtiin esimerkiksi virolainen kansalliseepos Kalevipoeg. Myös tässä veljessuhteessa suomalaiset nähtiin

15. Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki ja Tanja Vahtikari, National Indifferences During Everyday Nationalism. Experiencing the Nation in Finland in the Aftermath of the Second World War. *Nations and Nationalism* 29 (2023), 873–887.

16. Lotte Tarkka et al., Kalevalaisuus, kieli-ideologiat ja suomalaisuuden myytit. Teoksessa Ulla Piela et al. (toim.), *Eurooppa, Suomi, Kalevala. Mikä mahdollisti Kalevalan?* Kalevalaseuran vuosikirja 98. SKS 2019, 79–106.

17. Kalevala-kiistasta Suomessa, ks. Wilson 1976.

18. Karjalan, Kalevalan ja heimoaateen suhteista ks. Hannes Sihvo, *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. Toinen painos. SKS 2003, 116–143.

19. Zacharias Topelius, Den finska litteraturen och dess framtid. *Helsingfors Tidningar* 40 (1844), 2. Viitattu Lukasz Sommer, Historical Linguistics Applied. Finno-Ugric Narratives in Finland and Estonia. *Hungarian Historical Review* 3 (2014), 394.

virolaisten vanhempana veljenä.²⁰ Vaikka suomalainen nationalismi keskittyi kansakunnan rakentamiseen suuriruhtinaskunnan rajojen sisällä, ei osa intellektuelleista, aktivisteista ja opiskelijoista unohtanut ”heimojamme ja sukukansojamme”. Niin sanotun venäläistämisen uhan noustessa heimoaатteen kannattajat aloittivat propaganda- ja valistustyön Karjalassa ja perustivat järjestöjä, jotka tukivat karjalaisia, inkeriläisiä ja virolaisia suojellakseen heitä venäläistämistoimilta.

Venäjän vallankumous ja Suomen itsenäistuminen vuonna 1917 nostivat kansalliset ja luokkakysymykset osaksi Kalevalasta ja suomalais-ugrilaisten kansojen sukulaisuudesta käytyä kiistaa. Sisällissodan ja heimosotien myllerryksen jälkeen Kalevala integroitiin suomalaistuvaan Suomeen tieteellisten tuotosten, festivaalien, koulutoiminnan, taiteen, kulttuuritoiminnan ja kaupallisten materiaalien kautta. Tässä yhteydessä Kalevalan sankarit, kuten viikinkimäiset Väinämöinen ja Lemminkäinen, kuviteltiin historiallisiksi hahmoiksi ja suomalaisten esi-isiksi. Sankarit kuvastivat Suomen sotilaallista voimaa ja rohkeutta sekä kyvykkyyttä puolustaa itsenäisyyttään.²¹ Kaarle Krohnin teoria kalevalaisten runojen läntisestä alkuperästä tarjosi tieteellisen oikeutuksen sotaisille mielikuville Kalevalasta ja sen sankareista. Sitä vastoin Elias Lönnrot, vaikkakin kulttuurisesti tärkeä suurmies, ei sopinut yhtä helposti ajan militanttiin ilmapiiriin. Kansallismieliset opiskelijat kokoontuivat Snellmanin patsaan ympärille, jota pidettiin aitosuomalaisuuden symbolina.

Heimosotaretkien epäonnistuttua ja Tarton rauhan jälkeen vuonna 1920 haave Suur-Suomesta menetti geopoliittista merkitystään, mutta heimoaate toimi edelleen pohjana karjalaisten ja inkeriläisten tukemiselle sekä Viron suhteiden edistämiseksi. Erilaiset heimojärjestöt siirsivät toimintansa painopisteen aitosuomalaiseen

liikkeeseen ja keskittyivät karjalais- ja inkeriläispakolaisten tukemiseen Suomessa.²² Vanhan Kalevalan satavuotisjuhlassa vuonna 1935 suomalaiset pyrkivät välttämään Neuvostoliiton provosoimista, eivätkä tuoneet äänekkäästi esille ajatuksia Suur-Suomesta tai suomalais-karjalaisesta sukulaisuudesta. Virallisten juhlallisuuksien ulkopuolella johtavat heimomieliset poliitikot, aktivistit ja intellektuellit eivät kuitenkaan unohtaneet ”heimoveljiään” Neuvostoliitossa.²³ Suomen karjalankieliset karjalaiset nähtiin kuitenkin tiukasti suomalaisina, ja esimerkiksi pyrkimykset karjalan kirjakielen luomiseksi torjuttiin sen vaarallisuuteen vedoten.²⁴

Neuvostoliitossa bolševikkijohto antoi punasuomalaisille tehtäväksi rakentaa sosialismia Neuvosto-Karjalassa viedäkseen myöhemmin sosialistisen vallankumouksen takaisin Suomeen. Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia koskevan politiikan mukaisesti punasuomalaisten johto luotti suomen kieleen ja kulttuuriin sosialististen kansalaisten luomisessa: neuvostokarjalaisten ja muiden itämerensuomalaisten piti opiskella suomenkielisessä koulussa ja rakentaa sosialistista kulttuuria suomeksi.²⁵ Militanttien internationalististen suomalaisbolševikkien ankarasta vastustuksesta huolimatta Neuvosto-Karjalan punasuomalainen johto puolusti Kalevalaa maailman proletariaatin ja sosialismin eepoksena. ”Punaisen, sosialistisen” suomen kielen käyttö tähtäsi suomenkielisten kaadereiden kasvattamiseen ja suomalaisiin työläisiin vaikuttamiseen Suomessa.²⁶ Siksi Neuvosto-Karjalan suomalaiset johtajat vastustivat myös jyrkästi ajatusta karjalaisten oman kirjakielen luomisesta, jota osa neuvostoliittolaisista kielentutkijoista ja neuvostokarjalaisista oli alkanut vaatia.

Kansallisuuden näkökulmasta punasuomalaisten kokeilu näyttäytyi punaisena Suur-Suomena erityisesti venäläisille sekä Aunuksen karja-

20. Kalevalan ja Kalevipoegin luomisista ks. Seppo Zetterberg, *Suomen sillan kulkijoita. Yhteyksiä yli Suomenlahden 1800-luvulla*. Siltala 2015, 90–91, 102–114, 130–131.

21. Fewster 2006, 365–367; Seppo Knuuttila, Sankariaika suomalaisessa kansanrunoudentutkimuksessa 1930-luvulla. Teoksessa Pertti Karkama & Hanne Koivisto (toim.) *Ajan paineessa. Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta*. SKS 1999, 101–129.

22. Esimerkiksi Pekka Nevalainen, *Karjalan kansaa valistamassa. Itä-Karjalan pakolaiset opinteillä Suomessa*. SKS 2006.

23. Vuoden 1935 Vanhan Kalevalan satavuotisjuhlinnasta Kalleinen 2011, 65–76; Wilson 2008, 226–228.

24. Sarhimaa 2017, 104–108.

25. Markku Kangaspuro, *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920–1939*. SKS 2000.

26. Mikko Ylikangas, *Rivit suoriksi! Kaunokirjallisuuden poliittinen valvonta Neuvosto-Karjalassa 1917–1940*. Kikimora Publications 2004, 161–168, 297–305.

laiselle väestölle. Ne karjalaiset, jotka kannattivat karjalan kirjakieltä, arvostelivat Suomesta tulleita punasuomalaisia porvarillisen tai jopa fasistisen suomen kielen tyrkyttämisestä karjalaisille. Vuoden 1935 neuvostoliittolainen Vanhan Kalevalan juhluvuosi ei näin ollen kyennyt tarjoamaan yhteistä näkemystä ”neuvostoliittolaisesta” Kalevalasta. Punasuomalainen johto kritisoi neuvostoliittolaista suomalais-ugrilaista tutkimusta siitä, että se kielsi Kalevalan runojen (neuvosto) karjalaisen alkuperän, kun taas neuvostoliittolainen suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus hyökkäsi ”punaista” Kalevalaa vastaan, koska se perustui ”imperialistiseen, fasistiseen” käsitykseen kielten sukulaisuudesta ja suomalaisesta nationalismista. Erityisesti Viktor Jevsejev, nuori aunuksenkarjalainen kielen ja kansanrunouden tutkija Petroskoista, suhtautui kriittisesti ”suomalaisten” alaisuuteen joutuneiden karjalaisten kohteluun ja ryhtyi keräämään ”karjalaisia” Kalevalaan liittyviä runoja ja kielitieteellisiä aineistoja Neuvosto-Karjalassa. Jevsejevin pyrkimys limittyi yhteen Neuvostoliiton 1930-luvun alun kansallispolitiikan muutosten kanssa. Poliitiikan painopiste siirtyi luokasta kansallisuuteen ja kannusti pieniä kansallisuuksia omiin kansallisiin symboleihin ja historiaan.²⁷

Suur-Suomen kokemus toisen maailmansodan aikana

Toisen maailmansodan aikana Neuvostoliitto (ml. Neuvosto-Karjala) ja Suomi kokivat sekä neuvostoliittolaisen että suomalaisen Suur-Suomen, mikä vaikutti valtavasti sodanjälkeiseen keskusteluun Kalevalasta ja heimoaatteesta. Talvisodan sytyttyä neuvostohallitus ja Otto Wille Kuusisen johtama Suomen kansantasavallan hallitus ilmoittivat täyttävänsä ”Suomen kansan vuossataiset toiveet Karjalan kansan jälleenyhdistämisestä” liittämällä pääosin neuvostokarjalaisten asuttamat raja-alueet uuteen, paperille jääneeseen Suomen kansantasavaltaan. Talvisodan päättymisen ja Kuusisen hallituksen epäonnistu-

misen jälkeen Moskova perusti Karjalais-suomalaisen sosialistisen neuvostotasavallan, palautti käyttöön vuodesta 1938 lähtien kiellettyä olleen suomen kielen ja asetti tasavallan johtoon stalinistisesta terrorista selvinneitä neuvostosuomalaisia. Uudessa tasavallassa Kalevalasta tehtiin ”karjalais-suomalaisen” kansan eepos, ja suomen kieli nostettiin jälleen kehittyneemmäksi kieleksi kuin karjalan kieli. Neuvostokarjalaislasten oli taas mentävä suomenkieliseen kouluun ja vuodesta 1938 käytössä ollut karjalan kirjakieli lakkautettiin. Leningradin puoluejohtaja Andrei Ždanov jopa korosti suomalaisten ja karjalaisten välisiä rodullis-kansallisia verisiteitä pohjustaessaan uutta talvisodan jälkeistä neuvostotasavaltaa.²⁸

Uusi karjalais-suomalainen intelligentsia oli pakotettu tasapainoilemaan äkillisesti syntyneessä ”neuvostoliittolaisessa Suur-Suomessa”. Leningradilainen filologi Jevgenij Kagarov kirjoitti johdannossaan Kalevalan uuteen venäjänkieliseen painokseen, että kansanrunot olivat alun perin karjalais-suomalaisia ja kotoisin sekä Karjalasta että Suomesta, mutta hylkäsi kahden kansan välisen rodullisen ja etnisen sukulaisuuden, toisin kuin Ždanov puheessaan.²⁹ Viktor Jevsejev poimi julkaisuunsa esimerkiksi kansanrunoja, joissa esiintyi karjalais-suomalainen kansa, joka haaveili onnellisemmasta elämästä ja tulevaisuudesta Suomessa ja Karjalassa. Tutkijat Petroskoissa suunnittelivat Kalevalaa käsittelevän tieteellisen kokouksen järjestämistä, johon olisi kutsuttu tutkijoita Leningradista sekä vastikään Neuvostoliittoon liitetyistä Virosta, Latviasta ja Liettuasta.³⁰

Sekaannus tutkijoiden keskuudessa oli ymmärrettävää, sillä suomalaiset ja suomalainen kulttuuri olivat vain kuukausia aiemmin olleet ”kansan vihollisia” ja suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus tuhon partaalla stalinistisen terrorin vuoksi. Kun leningradilainen kansanrunouden tutkija Mark Azadovskij piti puheen Karjalais-suomalaisen kirjailijaliiton ensimmäisessä kong-

27. Ks. Takehiro Okabe, *Moving Between Hierarchies. Small Finnic Nationalities in the Finnish and Soviet Modernizations During the Interwar Years*. Teoksessa Petru Negură et al. (toim.) *Nationalism from below in the East European and Soviet Borderlands. Popular Responses to Nation-building, 1900–1940*. Bloomsbury, tulossa.

28. Andrei A. Zhdanov, *O preobrazovanii Karel'skoj Avtonomnoj Sovetskoi Sotsialisticheskoi Respubliki v Soiuznuiu Karelo-Finskuiu Sovetskuiu Sotsialisticheskuiu Respubliku*. OGIZ 1940, 3.

29. Kalevala. *Karelo-Finskii narodnyi epos*. Gosudarstvennoe izdatel'stvo Karelo-Finskoi SSR 1940, iv–x.

30. Karjalan tiedekeskuksen tieteellinen arkisto, Venäjän tiedakatemia (NA KarNTs RAN), f. 1, op. 3, d. 303, l. 5, Historian, kielen ja kirjallisuuden laitoksen kokouksen pöytäkirja 21.–22.5.1941.

ressissa joulukuussa 1940, hän myönsi, ettei kukaan osannut kirjoittaa johdantoa Kalevalaan: ”Meidän on otettava huomioon, ettei meillä ole juuri yhtään karjalais-suomalaisen kansanrunouden asiantuntijaa Moskovassa eikä Leningradissa. Kun Kalevala julkaistiin [Neuvosto-Karjalassa vuonna 1940], meillä ei suoraan sanottuna ollut sopivaa asiantuntijaa toimitustyötä ja johdannon kirjoittamista varten.”³¹

Tilanne muuttui pian uudelleen, ja jatkosodan aikana 1941–1944 neuvostomedia ymmärrettävästi vaikeni Kalevalasta, karjalais-suomalaisesta sukulaisuudesta ja neuvostoliittolaisesta Suur-Suomesta. Suomelle sen sijaan avautui yllättävä mahdollisuus toteuttaa Suur-Suomi haaveet, kun Suomi päätti osallistua sotaan Neuvostoliittoa vastaan ja miehitti suuren osan Neuvosto-Karjalaa. Viimeaikaiset tutkimukset ovat osoittaneet, kuinka suomalaissotilaat saattoivat vuoden 1941 menestyksekkäässä hyökkäysvaiheessa saada inspiraatiota Suur-Suomi-aatteesta ja Kalevalasta, joihin he olivat tutustuneet niin kouluopetuksessa kuin armeijan propagandassa. Upseereista monet kuuluivat myös Akateemiseen Karjala-Seuraan (AKS). Osa sotilaista suhtautui ajatukseen suomensukuisten heimojen vapauttamisesta niin myönteisesti, että he kirjoittivat Suur-Suomen ja Kalevalan innoittamia harastelijarunoja ja rakensivat näin ekspansiivista ja militanttia kokemusta kansakunnasta.³² Edellä mainittu Krohnin teoria kansanrunojen vaelluksesta lännestä itään sekä itämerensuomalainen kielisukulaisuus olivat ideologisesti ja poliittisesti hyödyllisiä perusteluja niin Neuvostoliittoa vastaan käydylle sodalle kuin Neuvosto-Karjalan miehitykselle.³³ Heimoaatteen hierarkian sisäistäminen ilmeni myös kotimaahansa palanneissa

Suomen pakolaiskarjalaisissa, kuten kirjailija Mikko Karvosessa (alias Onttoni Miihkali), joka kirjoitti päiväkirjaansa isällisestä suhtautumisestaan vepsäläiseen poikaan.³⁴

Suomalaistutkijoilla oli jatkosodan aikana mahdollisuus tehdä kenttätöitä miehitetyillä alueella.³⁵ Monet intellektuellit kirjoittivat päiväkirjoissaan ja muistelmissaan jännityksen tunteesta, kun he ylittivät talvisotaa edeltäneet rajat ja kohtasivat Aunuksen Karjalan taloja, maisemaa ja aistimaailmaa.³⁶ Kansanrunouden tutkija Martti Haavion sodanaikaisesta teoksesta käy ilmi, että suomalaiset tutkijat olivat kuitenkin samaan aikaan vakuuttuneita siitä, että suomalainen runoperinne oli kadonnut miehitetystä Karjalasta bolševikkien sortotoimien ja venäläistämisen seurauksena.³⁷ Toisaalta Väinö Kaukonen, nuori väitöskirjantekijä ja AKS:n jäsen, kirjoitti *Suomalaiseen Suomeen* ennen matkaansa miehitettyyn Itä-Karjalaan, että heimojen ”jälleenyhdistymisen” päivä oli täällä satojen vuosien jälkeen ja ettei ”venäläistytymistä” eikä ”bolševikkien viha sivistyspyrkimyksiä vastaan” ollut kyennyt tuhoamaan ”kansallista omalaatuisuutta” Itä-Karjalassa. Vanhat sankarirunot olivat vielä pelastettavissa.³⁸

Ennakoasenteistaan huolimatta suomalaisen tutkijoiden ponnistelu muistutti työtä, jota Neuvosto-Karjalan punasuomalaiset ja karjalais-suomalaiset tutkijat olivat tehneet. Suur-Suomen rakentaminen, muinaissuomalaisen kulttuuriperinteen ”pelastaminen” sekä suomen kielen ensisijaisuus toistuivat eri tahojen tavoitteissa. Suomalainen älymystö näki samankaltaisuuksia kahden Suur-Suomen välillä ja toi niitä ilmi kirjoituksissaan. Kielitieteilijä Martti Rapola muistutti lukijoitaan suomalaisen kansakunnan rakenta-

31. Rech’ prof. M. K. Azadovskogo. *Na rubeže*, 1–2 (1941), 57–58.

32. Ville Kivimäki, Rintamamiesten Suur-Suomi. Odotukset, kokemukset ja tunteet jatkosodassa. Teoksessa Sari Näre & Jenni Kirves (toim.) *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*. Johnny Kniga 2014, 270–280, 287–295; Ville Kivimäki, Feeling the Fatherland. Finnish Soldiers’ Lyrical Attachments to the Nation During the Second World War. Teoksessa Andreas Stynen et al. (toim.) *Emotions and Everyday Nationalism in Modern European History*. Routledge 2020, 168–172. Ks. myös Helena Pilke, *Propagandaa Itä-Karjalaan. Heimokansan suomalaistajat 1941–1944*. SKS 2017, 179; Liisa Vuonokari-Bomström, Suomalaisena miehittäjänä Petroskoissa 1941–1944. Rinna Kullaa et al. (toim.) *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Gaudeamus 2022, 238–259.

33. Wilson 1976, 183–193.

34. Mikko Karvonen, *Salainen sotapäiväkirja Itä-Karjalasta 1941–1942*. Gummerus 2011, 252–253.

35. Tutkijoiden kenttätöistä miehitetyssä Karjalassa, ks. Häggman 2015, 35–64.

36. Olavi Paavolainen, *Synkkä yksinpuhelu*. Otava 2012, 123; Martti Haavio, *Me marssimme Aunuksen teitä*. WSOY 1969, 51, 77, 103.

37. Martti Haavio, *Viimeiset runonlaulajat*. WSOY 1943.

38. Väinö Kaukonen, Kalevalan laulumaiden Suomeen liittyessä. *Suomalainen Suomi* 6–7 (1941), 287–288.

misen ja Neuvosto-Karjalan punasuomalaisen kokeilun samankaltaisuuksista, kun hän kirjoitti karjalan murteiden ja suomen olevan ”melkein sama kieli”. Rapola uskoi myös, että Neuvosto-Karjalan punasuomalainen johtaja Edvard Gylling oli ollut oikeassa ottaessaan käyttöön suomen kirjakielen Neuvosto-Karjalassa, ja totesi bolševikkien pyrkimyksen luoda karjalan kirja-kieli olleen tuomittu epäonnistumaan.³⁹ Miehitetyssä Petroskoissa Martti Haavio pääsi tutkimaan hylättyä Karjalais-suomalaista valtionyliopistoa sekä tarkastelemaan evakuoidun neuvostoliittolaisen suomalais-ugrilaisen kielten tutkijan työn jälkiä, minkä hän totesi muistavansa ”ehdottomasti elämäni loppuun asti”. Haavio kirjoittaa myös olleensa ”hyvin järkyttynyt”, kun punasuomalainen neuvostoliittolaisen partioryhmän johtaja otettiin kiinni ja teloitettiin miehitetyllä alueella. Ennen teloitustaan partiojohtaja oli huutanut ”Eläköön Suur-Suomi!”⁴⁰

Elias Lönnrot oli itään suuntaaville suomalaistutkijoille merkityksellinen esikuva. Vienen Karjalan kylien miehitys muistutti Lönnrotin kotipitäjässä Sammatissa asunutta kansanrunouden tutkija Elsa Enäjärvi-Haaviota paikoista, joissa Lönnrot kulki ja tallensi runoja. Enäjärvi-Haavio toivoi, että hänen miehensä Martti Haavio saisi muuttaa Vienen Karjalaan opettamaan Suomen kansalle suomalaisten ja karjalaisten yhteistä menneisyyttä samaan tapaan kuin Lönnrot, joka oli saapunut Sammatista Vienen Karjalaan sata vuotta aiemmin ja tuonut Kalevalan Suomen kansalle.⁴¹

Martti Haavio ei päässyt Vienen Karjalaan, mutta Väinö Kaukonen teki kaksi tutkimusmatkaa alueen kyliin, ”Kalevalan laulujen maille”. Kaukonen piti itseään Lönnrotin seuraajana. Syyskuussa 1942 Kaukonen tapasi Pirttilahden kylässä Okahvie Antiipinin, Lönnrotin vuoden 1833 keruumatkan legendaarisen runonlaulajan

Onterei Malisen pojanpojan tyttären, ja tallensi häneltä muutamia Kalevalaan liittyviä kansanrunoja. Lisäksi Kaukonen kohtasi Latvajärvelä Iivana Perttusen, jonka isoisa oli tunnettu runonlaulaja Arhippa Perttunen, ja muita Perttusen sukulaisia sekä löysi muistomerkin, jonka Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli omistanut maineikkaalle laulajalle Miihkali Arhippaiselle vuonna 1909. Retken aikana Kaukonen sai selville, että myös neuvostoliittolaiset tutkijat olivat tallentaneet paljon kansanrunoja, tarinoita, arvoituksia ja sananlaskuja, joita ei ollut vielä julkaistu.⁴²

Raportissaan SKS:lle Kaukonen totesi, että Vienen Karjalassa oli vielä elossa runonlaulajia, jotka ”ovat säilyttäneet muistissaan *kansamme* vuosisatoja kestäneen henkisen perinteen” ja että seuran pitäisi kutsua heidät Helsinkiin.⁴³ Retkien vaikutuksesta Kaukonen ajatteluun tai toimintaan ei ole olemassa suoria kuvauksia, mutta on selvää, että sota-ajan kokemukset Vienen Karjalassa muoivasivat hänen sodanjälkeistä näkemystään ja vaikuttivat tätä kautta myös muutoksiin hänen käsityksissään Kalevalasta ja suomalaisuudesta.

Sodanjälkeinen kiista Kalevalasta, heimoaatteesta ja kansakunnasta

Syksyn 1944 välirauhan jälkeen suomalaiset jouduivat sopeutumaan uuteen kansainväliseen tilanteeseen sekä muuttuneeseen poliittiseen, taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Osana sopeutumista suomalaisten oli pohdittava uudelleen omaa historiaansa ja kansallisia symbolejaan, mukaan lukien Kalevalaa. Soturianskarit kuten Kalevalan ”viikingit” eivät enää olleet sopivia sodanjälkeisessä ilmapiirissä, ja johtavat poliitikot ja oppineet alkoivat etsiä uusia, sopivampia historiallisia hahmoja kuvaamaan ahkeria, itsenäisiä, talonpoikaisia ja rauhantahtoisia suomalaisia.⁴⁴ Koska puna-armeija

39. Martti Rapola, Itä-Karjalan murteen suhde Suomen yleiskieleen. *Suomalainen Suomi* 6–7 (1941), 274–281.

40. Haavio 1969, 115, 222–228.

41. Elsa Enäjärvi-Haavion kirje Martti Haaviolle 20.07.1941. Teoksessa Katarina Eskola (toim.) *Itään. Elsa Enäjärvi-Haavion ja Martti Haavion päiväkirjat ja kirjeet 1941–1942*. WSOY 2002, 122.

42. Väinö Kaukonen, Tutkimusmatka Vienen Karjalaan 1942. Teoksessa Pekka Laaksonen et al. (toim.) *Kenttäkysymyksiä. Kalevalaseuran vuosikirja* 83. SKS 2004, 65–66, 70.

43. Kaukonen 2004, 71–72. Kursivoitu korostus on tämän artikkelin kirjoittajan tekemä.

44. Timo Auvinen et al., Epävarma itsenäisyys. Julkinen keskustelu sodan päättyessä. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Vastapaino 2015 219–22; Ville Kivimäki, Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika. Teoksessa Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.) *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Vastapaino 2015, 287–288.

ei miehittänyt Suomea eikä kommunistista val-lankaappausta tapahtunut, suomalainen aka-teeminen älymystö säilyi muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lähes koskemattomana, vaikka pelko pidätyksistä ja puhdistuksista herätti levotomuutta sodan jälkeen. Suomen kommunistisen puolueen ja SKDL:n nousun myötä vasemmiston poliittiset johtajat ja älymystön edustajat haastoivat kuitenkin ennen sotia ja niiden aikana vaikut-taneen oikeistolaisen eliitin. Suomalaisten laa-jemman tuen saavuttamisessa vasemmisto luotti Neuvostoliiton kulttuuridiplomatiaan, jota har-joitettiin Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kautta.⁴⁵ Suomalaista nationalismia kohtaan esittämäs-tään kritiikistä huolimatta myös nouseva vasem-misto hyödynsi kansallisia symboleja pyrkiessään puhuttelevaan kansaa.

Uudessa tilanteessa suomalaisella älymystöllä oli tarve häivyttää sota-ajan kansallismielinen Kalevala-kuva ja kääntää huomio muihin symbo-leihin. Ensimmäiselle sodanjälkeiselle Kalevalan päivän luennotte Kalevalaseura kutsui Uppsalan yliopiston tutkijan Björn Collinderin muistutta-maan Ruotsin roolista Kalevalan kokoamisessa ja siitä, mitä Kalevala merkitsi ruotsalaisille. Opetusministeri Uuno Takki kiitti valtioneuvos-ton tervehdyksessään Lönnrotia, joka antoi Kale-valan kautta voimaa ja toivoa jälleenrakennuksen taakan alla kamppailevalle kansakunnalle.⁴⁶

Väinö Kaukonen aloitti avoimen kiistan Kale-valasta nostamalla Elias Lönnrotin uudeksi sodanjälkeiseksi kansalliseksi symboliksi. Mie-hitetystä Itä-Karjalasta palattuaan Kaukonen kri-tisoi katkerasti sotaa edeltäneitä ja sodanaikai-sia kansanrunouden tutkijoita, muiden muassa Martti Haaviota, ja sitä, kuinka he olivat hyödyn-täneet Kalevalaa Suur-Suomi-aatteen ajamiseen. Kaukonen julkaisi väitöskirjansa ”Kalevala Lönn-rotin eepoksena” Helsingin yliopiston ylioppilas-kunnan vuosijuhlissa 26. marraskuuta 1946 ja esitti, että Lönnrot loi tarkoituksella Kaleva-

lan suomalaiseksi kansalliseepokseksi Eddan sankarirunojen ja Homeroksen eeposten innoit-tamana. Kaukosen mielestä Lönnrot käytti tallen-tamiaan kansanrunoja valikoivasti ja toimitti ”orgaanisen kokonaisuuden”, joka poikkesi siitä, mitä runonlaulajat olivat hänelle esittäneet. Lönn-rot myös nimesi itse teoksensa Kalevalaksi, mikä teki siitä nimenomaan Lönnrotin eepoksen.⁴⁷

Kaukosen luento aiheesta julkaistiin välittö-mästi SKDL:n *Vapaa Sana* -lehdessä, joka suh-tautui Kaukosen tulkintaan myönteisesti ja näki sen vakavana iskuna Suur-Suomen ideologiaa vastaan, kun taas ei-vasemmistolaiset sanoma-lehdet hyökkäsivät Kaukosen väitöskirjaa ja sen poliittista tarkoitusta vastaan.⁴⁸ Kaukonen itse ei osallistunut poliittiseen toimintaan, mutta kir-joitti aktiivisesti vasemmistolaisiin sanoma- ja aikakauslehtiin aiheesta.⁴⁹

Niin sanottua Kaarle Krohnin koulukuntaa haastoivat toisetkin nuoremmat tutkijat, kuten Iivar Kemppinen ja Yrjö Penttinen, jotka väitös-kirjoissaan etsivät joidenkin Kalevalan runojen itäistä alkuperää käyttämällä Neuvostoliiton ulko-maisten kulttuurisuhteiden seuran VOKS:n toi-mittamaa materiaalia.⁵⁰ Kaukosen uusi tulkinta oli kuitenkin ristiriidassa suomalaisen kansan-runouden tutkimuksen valtavirran kanssa. Muun muassa Martti Haavion ja Matti Kuusen edusta-massa suuntauksessa tutkijat etsivät alkuperäisistä kansanrunoista suomalaisen kansakunnan menneisyyttä. Sota-aikana armeijan valistusup-seerina toiminut Kuusi jatkoi sodan päätyttyä väitöskirjatutkimustaan Sampo-runoista. Kuusi toimi myös aktiivisesti kommunismin vastaisessa verkostossa ja piti Kaukosta sosialistisen Suomen kannattajana.⁵¹

Irrottautuakseen sotaa edeltäneen ja sota-ajan Kalevala-tulkinnoista Kuusi ja Haavio siirsivät painopisteensä Kalevalasta alkuperäisiin runoi-hin ja mukaelmiin. He katsoivat näiden runojen heijastelevan suomalaisen kansakunnan men-

45. Mikkonen 2019, 37–64.

46. Björn Collinder, Kalevala ja Ruotsi. *Kalevalaseuran vuosikirja* 25–26 (1945–46), 19–41; Takin puhe samassa teoksessa, 319–321.

47. Väinö Kaukonen, Kalevala Lönnrotin eepoksena. *Kalevalaseuran vuosikirja* 27–28 (1947–48), 78–94.

48. *Vapaa Sana* 26.11.1946; *Ilta Sanomat* 30.11.1946.

49. Väinö Kaukonen, Kalevalan ja kansanrunouden päivä. *40-luku* 1–2 (1947), 9–10. Siitä, miten ei-vasemmistolaiset mediat suhtautuivat Kaukosen väitteeseen, ks. Wilson 2008, 232–233.

50. Erityisesti Iivar Kemppisen väitöskirjasta tuli skandaali ei vain tutkijoiden keskuudessa vaan myös mediassa. Risto Turunen, Iivar Kemppisen väitöskirja hylättiin, <https://sananvapauteen.fi/artikkeli/1724> (03.01.2024); ks. myös Tellervo Krogerus, *Sanottu. Tehty. Matti Kuusen elämä 1914–1998*. Siltala 2014, 617.

51. Krogerus 2014, 335–343; Matti Kuusi, *Ohituksia*. Otava 1985, 203–204.

neisyyttä ja kokivat Lönnrotin turmelleen runot omilla toimillaan. Kuusi ja Kaukonen kritisoivat julkisesti toistensa näkemyksiä Kalevalasta ja Lönnrotista *Kansan Kuvalehdessä*. Kuusi väitti yrittävänsä pelastaa alkuperäiset kansanrunot Kalevalasta, ”vanhojen runojen vankilasta”, kun taas Kaukonen uskoi, että autenttista kansallista menneisyyttä oli mahdotonta löytää alkuperäisistä kansanrunoista. Kaukonen korosti, että Kalevala edusti varhaisinta suomalaista kansallista kirjallisuutta ja nosti Lönnrotin suuren kansalliskirjailijan ja sodanjälkeisen kansallissymbolin asemaan verraten häntä Shakespearen ja Cervantesiin.⁵²

Kalevalasta ja Lönnrotista käyty keskustelu oli tapahtuma, jossa kiistan osapuolet jäsensivät Kalevalan kautta omaa käsitystään suomalaisuudesta ja kansakunnasta uudessa sodanjälkeisessä tilanteessa. Samalla he ymmärsivät oman asemansa muutoksen ajureina. Kuusi kirjoitti Kaukoselle kiistan keskellä, että kyseessä oli Kalevala Suomen kansallistunnuksena:

Murroskausien oikeus ja velvollisuus on tutkia perittyjen uskomusten perusteita, suistaa lahonneet myytit ja nostaa tilalle uudet ikuisempina pitämänsä totuudet. [...] Eräs aika-kausi on päättymässä, uusi alkamassa. Romuttajakin tarvitaan, pyhäinjäännösten pilkkaajia ja illusioitten särkijöitä. Vain eräs kaino kysymys sallittaneen ennen satavuotiaan kansalliseepos-temppelin räjäyttämistä: mitä tilalle?⁵³

Suomen viralliset Kalevala-juhlapäivät pyrki tasapainoilemaan Kuusen ja Kaukosen näkemysten välillä. Vuoden 1949 juhlan lähestyessä Lönnrot nostettiin juhluvuoden pääsymboliksi, mutta Kalevalan sankareita tai runonlaulajia ei myöskään unohdettu. Virallisen juhluvuoden valmistelukokouksessa 27.2.1948 Kalevalaseuran esimies Armas Väisänen ehdotti, että päähuomio kiinnitettäisiin Lönnrotin elämäntyöhön, koska Uusi Kalevala oli enemmän ”Lönnrotin luoma”

kuin Vanha Kalevala, jonka 100-vuotisjuhlapäivät kaikki muistavat ”vielä hyvin.”⁵⁴

Ylirajainen dialogi Kalevalasta

Neuvottelua Kalevalasta ja sen kansallisista merkityksistä ei kuitenkaan tapahtunut vain Suomen rajojen sisällä. Suomi ja Neuvosto-Karjala jakoiivat Kalevalan ja Lönnrotin perinnön. Seurasi dialogi, jossa sommiteltiin yhteen suomalaisia, neuvostoliittolaisia ja neuvostokarjalaisia intressejä suhteessa Kalevalaan ja sen olemukseen. Koska sodanjälkeisen Suomen täytyi rakentaa ystävällinen suhde Neuvostoliittoon, suomalaiset tutkijat joutuivat huomioimaan myös neuvostoliittolaiset keskustelut Kalevalasta, Lönnrotista, Suur-Suomesta ja suomalais-karjalaisesta sukulaisuudesta. Poliittisista erimielisyyksistään huolimatta sekä Kaukonen että Kuusi ymmärsivät tämän. Kuusi rohkaisi Kaukosta olemaan se henkilö, joka ”rakentaa heti rauhan jälkeen sillat Jevsejevin instituuttiin” saadakseen yhteyden heidän kokoelmiinsa ja kenttätööhön Neuvosto-Karjalassa.⁵⁵

Missä määrin neuvostoliittolaisten ja suomalaisten tutkijoiden näkemykset Kalevasta erosivat? Koska Neuvostoliiton ja Suomen välisiä yhteyksiä valvottiin tiukasti, suomalaiset kommunistit ja vasemmistolaiset käyttivät hyväkseen parempia mahdollisuuksiaan olla yhteydessä Neuvostoliittoon. Friedrich Ege, vasemmistolainen saksalainen toimittaja, joka oli ollut maanpaossa Suomessa vuodesta 1933, otti yhteyttä Neuvostoliittoon keskustellakseen Kalevalasta. Ege työskenteli Neuvostoliiton yhteyshenkilönä ja oli siksi ollut pidätettynä jatkosodan aikana.⁵⁶ Vapautumisensa jälkeen hän liittyi suomalaisen vasemmistoölymystön piiriin ja kiinnostui Kalevala-kiistasta, koska oli opiskellut Kalevalaa vankilassa ollessaan. Kesäkuussa 1945 Ege lähetti kirjeen VOKS:lle, joka välitti sen edelleen Petroskoihin, Viktor Jevsejeville. Kirjeessään Ege kysyi, mikä oli neuvostotutkijoiden kanta Krohnin teoriaan Kalevalan runoista, koska hän

52. Nimimerkki Savinyrkki (Matti Kuusi), Kalevala. Muinaisrunojen vankila. *Kansan Kuvalehti* 9 (1948), 10; Matti Kuusi, Muinaisruno vai Lönnrotin Kalevala? *Kansan Kuvalehti* 15 (1948), 8–9; Väinö Kaukonen, Onko suomalaista muinaisrunoutta? *Kansan Kuvalehti* 18 (1948), 18–19.

53. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA), Väinö Kaukosen kokoelma, Kuusen kirje Kaukoselle (päiväys puuttuu, todennäköisesti vuonna 1946).

54. Kalevalaseuran arkisto, pöytäkirja 27.2.1948.

55. SKS KIA, Väinö Kaukosen kokoelma, Kuusen kirje Kaukoselle 5.1.1947.

56. Ohto Manninen, *Kerttu Nuorteva. Neuvostokaunotar vakoilujohtajana*. Edita 2006, 47.

"ei yksinkertaisesti voi uskoa sitä" ja ihmetteli, oliko Kalevalan runoilla yhteyksiä venäläiseen kansanperinteeseen. "Jos näin on", Ege kysyi edelleen, "voidaanko sanoa, että Kalevala toimii välittäjänä venäläisen ja suomalaisen kansanperinteen välillä?" Ilmeisesti Ege oli sisäistänyt neuvostomielisen tulkinnan menneistä sodista, kun hän kirjoitti seuraavassa kirjeessään Jevsejville: "Tänään, kun nyt Suomi on lopulta vapautettu kahleista, on mahdollista vastustaa avoimesti šovinistista, suomalaisten tutkijoiden epäteettellistä vääristelyä [*Vergewaltigung*]", vaikka "[suomalaiset] ovat kyllä hyvin itsepäisiä, ja pitkäaikainen vihakasvatus kaikkea sitä vastaan, mitä Neuvostoliitto (tai Venäjä yleensä) edustaa, raahasi kansan täysin väärään suuntaan loppuun asti: kahteen merkityksettömään ja vakavaan [*verhängnisvolle*] sotaan."⁵⁷

Suomalais-karjalaisella sukulaisuudella oli yhä edelleen merkitystä myös Neuvosto-Karjalassa. Sekä punainen että valkoinen Suur-Suomi demonisoitiin, ja Neuvosto-Karjalan paikallinen kommunistinen puolue käynnisti massiivisen propagandakampanjan venäläisten ja karjalaisten ystävyydestä poistaakseen suomalaismiehtyksen jäänteet. Neuvostopropagandassa ylistettiin, että Karjalan kansa oli "kasvanut" sodassa "isoveljensä" venäläisten ansiosta. Karjalankielisten lasten täytyi kuitenkin opiskella suomeksi, ja nuoret neuvostokarjalaiset kirjailijat kirjoittivat ensimmäiset (neuvosto)karjalaiset kirjalliset teoksensa suomen kielellä. Vastauksessaan Egelle Jevsejev korosti karjalaisten omaa toimijuutta toteamalla, että Kalevala oli "Karjalan kansan itsenäinen [*samostoiatel'nogo*] runollinen luomus" ja että Kalevalan runojen "äidinmaa" (*rodina*) oli Suomen itäinen osa ja Karjalais-suomalainen neuvostotasavalta. Lisäksi Jevsejev kirjoitti olevansa iloinen, jos Suomi alkaisi "täysin vilpittömästi" pohtia "slaavilais-suomalaisia", ei venäläis-suomalaisia, vaikutteita Kalevala-runoissa.⁵⁸

Valmistautuessaan Petroskoissa järjestettyyn Uuden Kalevalan satavuotisjuhlaan neuvostotutkijat joutuivat ottamaan huomioon sekä perinteiset suomalaiset Kalevala-tulkinnat että Kaukosen, jonka uusi tulkinta näytti kieltävän karjalaisen runonlaulajien merkityksen korostaessaan Elias Lönnrotin roolia.⁵⁹ Kaukosen väite oli tuttu Otto Wille Kuusiselle ja neuvostotutkijoille jo syksyllä 1948, kun Jevsejev mainitsi Neuvostoliiton tiedeakatemian karjalais-suomalaisen osaston kokouksessa, että "nyt Suomessa on erittäin muodikasta ajatella, että Lönnrot keräsi kansanrunot karjalaisilta, sisällytti niihin osia maailmankatsomuksestaan ja esitti runot niin, että karjalaiset olisivat lainanneet ne muilta."⁶⁰

Neuvostoliiton Kalevala-juhlavuotena päädyttiinkin painottamaan karjalaisia runonlaulajia sekä heidän ja Lönnrotin välistä ystävyyttä nykyisen Neuvosto-Karjalan alueella. Lisäksi Neuvostoliiton Kalevala-juhlaan osallistui virolaisia tutkijoita, muun muassa kielitieteilijä Paul Ariste, joka oli kiertänyt vatjalaiskylissä Saksan miehityksen aikana ja kerännyt vatjalaisia Kalevalaan liittyviä kansanrunoja.⁶¹ Tämä neuvostoversio heimoaatteesta haastoi Kaukosen ja muut suomalaiset vasemmistolaiset, jotka kamppailivat sotienvälistä ja sodanaikaista suomalaista Suur-Suomi-ajattelua ja heimoaatetta vastaan.

Suomalaiset kommunistit ja vasemmistolaiset pitivät Kaukosen tulkintaa hyödyllisenä perustana uudelle sodanjälkeiselle kansallissymbolille, joka rakennettaisiin heidän ehtoillaan, mutta he joutuivat neuvottelemaan Neuvostoliiton kanssa tavoista, joilla suomalaista kansakuntaa voitiin kuvata. Kalevalan juhlavuonna 1949 vasemmistointellektuelli Raoul Palmgren hyökkäsi Suur-Suomea ja suomalaista kansanrunouden tutkimusta vastaan ja ylisti Otto Wille Kuusista ja Neuvostoliiton Kalevala-juhlapäivää. Samalla Palmgren kuitenkin onniteli Kaukosta tämän tieteellisestä saavutuksesta, "todellisesta tieteellisestä rohkeu-

57. Karjalan tasavallan kansallisarkisto (NA RK), f. p-8, op. 1, d. 2088, ll. 30–37.

58. NA RK, f. p-8, op. 1, d. 2088, ll. 30–37.

59. Neuvostoliiton Uuden Kalevalan satavuotisjuhlasta ks. Okabe 2014, 140–145; Takehiro Okabe, From Finnic to Soviet Family. Finnic Kinship and Borders in the Soviet-Finnish Controversy over the Kalevala from the Mid-nineteenth Century to the 1940s. Teoksessa Stefan Berger & Nobuya Hashimoto (toim.) *Borders in East and West. Transnational and Comparative Perspectives*. Berghahn 2022, 251–254; Okabe 2024, kappale 3.

60. NA KarNT:n RAN, f. 1, op. 4, d. 86, l. 52, Historian, kielen ja kirjallisuuden instituutin kokouksen pöytäkirja, 6.11.1948.

61. Aristen esitelmän käsikirjoitus löytyy Eesti Kultuurilooine Arhiivista (EKLA), f. 330, m. 1791, ll. 77–99 (suomenkielinen kirjoitus), 101–119 (venäjänkielinen kirjoitus)

desta”, ja Lönnrotin luovan roolin esiin tuomises-
ta.⁶² Kun vasemmistolainen kirjailija Elvi Sinervo
vieraili Moskovassa Puškinin syntymän 150-vuo-
tisjuhlissa kesäkuussa 1949, hän kohtasi neuvos-
toliittolaisen tulkinnan karjalais-suomalaisesta
sukulaisuudesta. Antti Timonen, neuvostokarja-
lainen kirjailija, piti puheen Sinervolle osoitetulla
vastaanotolla, jossa hän muistutti karjalais-su-
omalaisesta sukulaisuudesta osana ystävällismie-
lisiä suhteita Neuvostoliittoon:

Olen täällä karjalais-suomalaisten edustajana.
Asumme Suomen vieressä. Meillä on yhtei-
nen kansaneepos, Kalevala. Tästä huolimatta
kohtasimme kolme kertaa suomalaiset aseet
kädessä neuvostovallan vuosina. Kansamme
pelastui vihollisen hyökkäyksiltä Neuvostoliit-
ton kansojen ystävyyden ansiosta, erityisesti
ystävyydestä Venäjän kansan kanssa. Tänään
tapasimme Elvi Sinervon ystävinä. Hän edus-
taa uutta demokraattista Suomea, joka toivoo
ystävyyttä kanssamme. Kohotan maljan kan-
sojemme väliselle ystävyydelle, uusille kon-
takteille luovassa tilanteessa.⁶³

Myös Kaukonen joutui sovittelemaan yhteen
omia tulkintojaan Kalevalasta ja heimoaateesta
neuvostoliittolaisten näkemysten kanssa nous-
tuaan vuonna 1951 Neuvostoliittoinstituutin joh-
tajaksi. Kaukonen esitteli suomalaisille lukijoille
Neuvostoliiton Kalevalan juhluvuoden aineistoa,
muun muassa sen tieteellisen istunnon yhteen-
vedon sekä kokoelman Lönnrotin venäläiselle
tutkijalle Jakov Grotille lähettämiä kirjeitä, jotka
Neuvostoliittoinstituutti sai VOKS:ilta. Näitä
aineistoja hyödyntäen Kaukonen osoitti, että
neuvostoliittolaisessa tutkimuksessa oli kehi-
tetty uusia lähestymistapoja karjalais-suoma-
laiseen kansanperinteeseen ja karjalaisuuteen,
ja kehotti neuvostoliittolais-suomalaiseen tut-
kimusyhteistyöhön.⁶⁴ Kirjeessään Elsa Hepo-
raudalle Kaukonen katsoi, että suomalaisista
kansallissymboleista oli mahdollista keskustella

yhdessä neuvostoliittolaisten kanssa, koska hän
oli tavannut miehitetyssä Itä-Karjalassa eläneitä
karjalaisia runonlaulajia ja tutustunut neuvosto-
liittolaisten ponnisteluihin heimosukulaisuuden
puolesta. Silti Kaukonen puolusti määrätietoisesti
Lönnrotia kansallissymbolina, joka oli merkinnyt
hänelle paljon sekä sodan aikana että sen jälkeen.
Karjalais-suomalainen sukulaisuus oli siis hyväk-
syttävissä, vaikka se sisälsi kaikuja Suur-Suomi-
ajattelusta, jos Neuvostoliitto puolestaan tunnusti
Lönnrotin Kalevalan sodanjälkeiseksi suomalai-
seksi kansallissymboliksi ja antoi suomalaisille
mahdollisuuden tutkia neuvostosuomalaisia
kansoja, jotta suomalaiset voisivat säilyttää joh-
tavan asemansa itämerensuomalaisten kansojen
parissa. Kirjeessään Heporaudalle Kaukonen
tiivisti oman kansakuntakokemuksensa sodan
jälkeen:

Martti Haavio on sanonut – ja aivan oikein –,
että 'Kalevala' on symboli, Suomen lippu.
Ennen se on ollut sitä muinaissuomalaisena
eepoksena, mutta sotien jälkeen ei enää. 'Kar-
jalais-suomalaisena' kansaneepoksena se taas
ei ole Suomen lippu.

Heti sotia seuranneina levottomina vuosina
minä yksimielistä yleistä mielipidettä vastaan
kohotin Suomen lipun uudelleen salkoon,
teesin 'Kalevalasta' Lönnrotin eepoksena ja
suomalaisen kirjallisuuden kulmakivenä. [...] Olen
sen jälkeen koettanut työskennellä asi-
ani hyväksi ja minusta näyttää, että olen myös
saavuttanut menestystä. Neuvostoliiton tie-
demiehet näyttävät tunnustavan käsitykseni
sikäli, että pitävät 'karjalais-suomalaista kan-
sanrunoutta' 'Kalevalan' ja tietysti myös 'Kan-
telettaren' perustana. Ja se, että olen Neuvos-
toliittoinstituutin johtajana, merkinnee myös
tältä kannalta hyväksymistä. [...] En pidä siitä,
että puhutaan 'ainoasta' ja 'viimeisestä' runon-
laulajasta. Se ei ole totta. Monet hyvät laulajat,
joita olen haastatellut, elävät ja toivon, että jos-
kus saisin heitä tavata uudelleen.⁶⁵

62. *Vapaa Sana* 19.4.1949.

63. NA RK, f. p-8, op. 1, d. 3735, ll. 43–44, Timosen lausunto Karjalais-suomalaisen neuvostotasavallan kommunistisen puolueen ensimmäiselle sihteerille Gennadij Kuprijanoville.

64. Väinö Kaukonen, Karjalais-suomalainen kansanrunous Karjalan kansan alkuperäiskysymyksen valossa. *Neuvostoliit-
toinstituutin vuosikirja* 3 (1952), 20–32; Väinö Kaukonen, Kuusitoista Elias Lönnrotin kirjettä Jakov Grotille. *Neuvosto-
liittoinstituutin vuosikirja* 4–5 (1954), 35–52.

65. SKS KIA, Väinö Kaukonen kokoelma, Kaukonen kirje Elsa Heporaudalle 16.3.1952.

Kaukosen kirje Kustaa Vilkunalle kuvaa vielä selvemmin, kuinka Kaukonen suomalaisena ja suomalaisen älymystön edustajana koki yhteenkuuluvuutta kansakuntaan Lönnrotin kautta. Presidentti J. K. Paasikivi oli vuonna 1949 Kalevalan satavuotisjuhlassa kuvannut Lönnrotia suureksi ihmiseksi, joka oli kestänyt yksin vaikeudet Kalevalaa kootessaan samaan tapaan kuin Suomen kansa kesti sodanjälkeiset vaikeutensa yksin:

Minusta näyttää siltä, että käsitykseni 'Kalevalasta' Lönnrotin eepoksena on saavuttanut Neuvostoliiton tiedemiesten taholla kaikesta huolimatta kannatusta enkä näe estettä, minkä vuoksi en voisi käsitystäni tuoda edelleenkin julki. Tilanne on nyt aivan toinen kuin marraskuussa 1946, jolloin aivan yksin esitin teesini, ja keväällä 1949, jolloin juhlien aikainen tosiasiallinen vastakohta oli räikeän jyrkkä. Elias Lönnrotin suurten teosten tutkijana instituutin johtajan tehtävä ei vähimmässäkään määrässä rajoita tutkijan vapauttani.⁶⁶

Kun Suomi juhli Elias Lönnrotin syntymän 150-vuotisjuhlaa vuonna 1952, Kalevala ja Lönnrot nousivat jälleen kuumaksi puheenaiheeksi sekä Suomessa että suomalaisten ja neuvostoliittolaisten välillä. Martti Haavio ehdotti provosoivasti, että Kalevala poistettaisiin koulujen opetusohjelmasta, koska se pilasi alkuperäisten kansanrunojen kauneuden. Kaukonen vastusti Haaviota väittämällä, että Kalevala oli Lönnrotin kirjallinen teos ja kansallinen symboli. Suomi-Neuvostoliitto-Seura järjesti vuosipäivän kunniaksi tilaisuuden 9. huhtikuuta 1952, johon se pyysi vieraakseen neuvostokirjailijan Anatoli Sofronovin. Puheessaan hän ylisti karjalais-suomalaisia laulajia, mutta näki Lönnrotin myös "runoilijana" ja "Kalevalan isänä", mistä hän oli vakuuttunut vieraillessaan Suomen Kansallismuseossa ennen tapahtumaa.⁶⁷

Samassa tilaisuudessa SKDL:n jäsen Sylvi Kyllikki Kilpi osoitti hyväksyvänsä neuvostoliittolaisen käsityksen kansojen sukulaisuudesta toteamalla, että Lönnrot oli "Suomen ja Karjalan

kansojen" suuri mies, ja koki varmaksi, että "meidän" esi-isämme, suomalaisten ja karjalais-suomalaisten esi-isät, lauloivat runoja tuhat vuotta sitten. Kilpi ei samalla kuitenkaan luopunut Kaukosen väitteestä, jonka mukaan Kalevala oli Elias Lönnrotin, "nerokkaan yksilön," aikaansaannos.⁶⁸ Omassa tervehdyksessään Kaukonen taas kutsui Lönnrotia "Suomen ja Karjalan kansojen suurmieheksi" ja sanoi, että "meidän" ja "Neuvosto-Karjalan kansojen" esi-isät lauloivat runoja tuhansia vuosia sitten.⁶⁹

Neuvostoliitto hyväksyi pääosin sen, mitä suomalaiset vasemmistolaiset esittivät. Lönnrotin roolin korostaminen oli kuitenkin pulmallista neuvostokarjalaisesta näkökulmasta. Neuvostoliiton mediat, myös neuvostokarjalaiset, vaikenivat Lönnrotin 150-vuotisjuhlasta vuonna 1952, koska Stalinin ajan loppuvuosina oli lähes mahdotonta puhua länsimaisesta tai porvarillisesta kulttuurista, mukaan lukien suomalaisesta. Niin sanotun kosmopolitanismin vastaisen kampanjan aikana Jevsejev kirjoitti lyhyen teoksen, jossa kritisoitiin lähes kaikkia suomalaisia johtavia Kalevala-tutkijoita, muiden muassa Kaukosta, joka "virheellisesti" kutsui Kalevalaa "Lönnrotin eepokseksi".⁷⁰

Karjalaisen kansallisuutensa vuoksi Jevsejevin oli vaikea hyväksyä Kalevalaa Lönnrotin luomukseksi. *Suuren neuvostoliittolaisen tietosanakirjan* toisessa painoksessa (1953) Kalevala kuitenkin kuvattiin karjalais-suomalaisena kansalliseepoksena, jonka oli toimittanut "suomalainen runoilija ja kansanrunouden tutkija Elias Lönnrot".⁷¹ Kontrasti tietosanakirjan ensimmäisen painoksen (1937) muotoiluun oli selvä. Siinä Kalevala kuvattiin "karjalaisen kansaneepoksen runoina, jotka on kirjoitettu pääasiassa Karjalan ASSR:n alueella asuvien karjalaisten, itäsuomalaisten sekä virolaisten ja inkerinsuomalaisten keskuudessa".⁷²

Johtopäätökset

Artikkelissani olen osoittanut, kuinka suomalaiset tutkijat rakensivat käsitystä kansakunnasta

66. SKS KIA, Väinö Kaukosen kokoelma, Kaukosen kirje Kustaa Vilkunalle 14.3.1952.

67. Kansan arkisto, Sylvi Kyllikki-Kilven kokoelma, kansio 5, Sofronovin puheen tiivistelmä 9.4.1952.

68. Kansan arkisto, Sylvi Kyllikki-Kilven kokoelma, kansio 5, Kalevalan päivän puhe 9.4.1952.

69. Kansallisarkisto, Suomi-Neuvostoliitto-Seuran arkisto, Kaukosen puhe 9.4.1952.

70. Viktor Jevsejev, Ot burzhuaznogo natsionalizma k kosmopolitizmu. *Na rubezhe* 4 (1950), 69–81.

71. *Bol'shaja Sovetskaja Entsiklopedija*. T. 19, vtoroe izdanie. Gosudarstvennoe nauchnoe izdatel'stvo 1953, 397.

72. *Bol'shaja Sovetskaja Entsiklopedija*. T. 30. Gosudarstvennoe nauchnoe izdatel'stvo 1937, 684.

sodanjälkeisen Kalevala-kiistan kautta. Keskustelua käytiin niin Suomessa kuin Suomen ja Neuvostoliiton välillä, ja kiistakapulana oli eepoksen luonne ikaikaisen (läntisen) suomalaisen kulttuurin ilmentymänä, Elias Lönnrotin luomuksena tai jaettuna itäisenä, karjalais-suomalaisena kulttuuriperintönä. Näkyviin tulee sekä jatkuvuuksia, murroksia että uudelleentulkintoja tutkijoiden suhteessa Kalevalaan ja sitä kautta kansalliseen itseymmärrykseen. Hävitty sota merkitsi murrosta Kalevala-tulkinnolle, heimoaateelle sekä Suur-Suomi-ideologialle. Miehitetyssä Itä-Karjalassa toimineet suomalaisintellektuellit yrittivät pelastaa Kalevalasta joitain elementtejä sodanjälkeisen Suomen rakennusaineksiksi, mutta samaan aikaan heillä oli tarve irtautua sodanaikaisesta, kalevalaisuuden innoittamasta Suur-Suomi-aatteesta. Väinö Kaukonen ratkaisi dilemman nostamalla Elias Lönnrotin uudeksi kansallissymboliksi. Lönnrotin luovaa kirjallista roolia korostamalla Kaukonen säilytti Kalevalan kansallisen merkityksen. Matti Kuuselle ja Martti Haaviolle kansallisesti keskeinen, pelastettava elementti olivat itse alkuperäiset kansanrunot, joita suomalaiset kansanrunouden tutkijat olivat keränneet vuosisadan ajan ja joiden Kuusi ja Haavio näkivät kertovan muinaisesta suomalaisuudesta ilman Lönnrotin Kalevalan aiheuttamia vääristymiä.

Neuvostoliittolaisten ja suomalaisten käymä dialogi Kalevalasta sovitteli molempien osapuolten käsityksiä yhteiseen sodanjälkeiseen todellisuuteen. Neuvostoliitossa korostui Kalevalan karjalais-suomalainen luonne. Kun Väinö Kaukonen ja suomalaiset vasemmistolaiset hyväksyivät tämän sukukansojen yhteyttä ja ystävyyttä painottavan neuvostoliittolaisen tulkinnan, he

hyväksyivät tavallaan uudessa muodossa osia siitä heimoaatteesta, jota he vastustivat osana Suur-Suomi-ideologiaa. Näin heimoaate, joka käynnistyi fennomaanisena kulttuuriprojektina mutta radikalisoitui venäläisvastaisuudeksi ja suomalaiseksi laajentumispolitiikaksi, jatkoi elämäänsä toisen maailmansodan jälkeen neuvostoliittolais-suomalaisena kulttuuriprojektina. Neuvostoliitto puolestaan pääosin hyväksyi sen, mitä suomalaiset vasemmistolaiset esittivät: Elias Lönnrotin roolin Kalevalan kokoaajana sekä kansallisena symbolina Suomessa. Neuvostokarjalaisten, kuten Viktor Jevsejevin, silmissä tämä Neuvostoliiton ja Suomen välinen yhteisymmärrys Kalevalasta oli pettymys, sillä Lönnrotin aktiivisen luomistyön korostuminen heikensi kansanrunojen karjalaisten juurien merkitystä.

Kirjoittaja on kiitollinen kahdelle nimettömälle arvioijalle ja toimittajalle kriittisistä kommentista ja ehdotuksista. Tätä tutkimusta on avokätisesti tukenut Kalevalaseura-säätiö. Väitöskirjatutkija Mikko Rapo Tampereen yliopistosta on auttanut alkuperäisen suomenkielisen käännöksen työstämisessä ja dosentit Tuomas Tepora ja Ville Kivimäki ovat tarkastaneet lopullisen käännöksen

FT **Takehiro Okabe** on postdoc-tutkija Helsingin yliopistossa. Hänen väitöksen jälkeisen tutkimuksensa otsikko on "The Soviet Union and Transformation of Finnic and Finno-Ugric Interactions and ideology from the Second World War to Détente."

Sähköposti: takehiro.okabe@helsinki.fi